

A l'ombra de la catedral. El llegat jueu, entre la mística i la matèria

Recórrer el call de Girona és una experiència mística per a gent jueva d'arreu del món. Tanmateix, l'aterratge a la realitat és abrupte: en els indrets plens d'identitat històrica, on es va desplegar tanta cultura, també hi va haver atacs i violències terribles contra la població jueva. El patrimoni cultural cristià que acull el passat jueu de Girona és testimoni de la grandesa i la misèria d'aquell immens llegat.

Text > **SÍLVIA PLANAS MARCÉ**, historiadora i directora del Museu d'Història de Girona

«És un museu petit, però entra dins del cor.» El 2010, Amos Oz va escriure aquest comentari al llibre de visites del Museu d'Història dels Jueus. Li havien concedit un premi important i anava a Perpinyà a recollir-lo. Va voler parlar a Girona per visitar el museu. L'acabaven d'operar dels genolls i va fer la visita amb una cadira plegable on s'asseia cada vegada que li flaquejaven les cames. Es va mostrar extasiat de ser on era i no parava de repetir on el duia emocionalment tot el que veia: a aquella Girona culta, la ciutat jueva dels temps medievals. En sortir, un taxi l'esperava vora les escales de la catedral. Allà, al seu davant, es desplegava sencera la Girona episcopal, amb tota la seva potència, tan formosa i, tanmateix, tan aclaparadora per a algú que és aliè a la fe catòlica. De segur que va percebre la figura impressionant de la seu i la forma estilitzada de Sant Feliu. Però, de Girona, el que se'n va endur va ser l'aura mística i silenciosa del call.

Amos Oz era israelià, jueu i laic. Com fa molta gent jueva, per explicar la història del seu poble partia d'un supòsit identitari que va més enllà de la religió. A Girona, però, es va deixar seduir per l'essència espiritual del call. De memòria, va resseguir les traces dels rabins. Va evocar l'Escola de Càbala, que va fer de la Girona del segle XII la «ciutat mare d'Israel», i es va fas-

cinar amb l'espai que acull, a sis-cents anys de distància, les restes de la sinagoga i del bany ritual, on les últimes jueves medievals complien amb la purificació prescrita per la Llei de Moisès. Des d'aquell indret, que els era recés i recolliment, elles també devien sentir la mirada de l'àngel que feia de guaita des del campanar de la seu, aquella mirada que planava, i que plana encara, per damunt de tots els teulats del call.

Aquesta Girona que destil·la mística jueva també es llegeix en els textos de George Steiner, que evoca els carrers jueus arrecerats al voltant de la immensitat catedralícia: «i per sobre de tot, la Seu, la massissa fortalesa-basil·lica de Déu [...] vaig trobar-me de sobte als carrers atapeïts i als amagats patis interiors del call medieval, desconcertantment i alhora lògicament a prop del recinte de la catedral (els eclesiàstics medievals oferien protecció intermitent, extorsionadora, als "seus" jueus). Un rètol indicava l'estret passatge com el del cèlebre cabalista Isaac el Cec. En algun lloc per allà a prop el vident invident havia practicat els seus misteris ocults».

També fou la càbala gironina allò que va portar Barbara Streissand a visitar el call, el 2009. Ella va escriure: «It was wonderful to visit this museum; to revisit my own history. Thank you». Després d'emocionar-se amb les inscripcions hebrees de les làpides del Montjuïc, que ella va llegir en clau ca-

>> «Judei», detall del brodat de la Creació.
(Foto: JOSEP M. OLIVERAS)

balística, en sortir potser va mirar-se la catedral amb el mateix enlluernament i amb aquell deix de recança que ja havia sentit, i escrit, Steiner. O potser ni tan sols va aixecar el cap de les llambordes que recorren els carrers jueus, sorpresa pel pressentiment de

>> Mossèn Geli beneint la inauguració del carrer de Sant Llorenç del call de Girona.
(Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. NARCÍS SANS PRAT.)

les traces dels cabalistes medievals, transportada vers aquella que considerava «història pròpia».

En la mirada d'Oz, de Steiner o de Streissand hi ha un no-sé-què insondable, que es repeteix en tantes altres persones jueves que visiten la ciutat: la magnificència i l'esplendor del patrimoni cristià (catedral, monestirs, Sant Feliu) contrasta amb la identificació íntima amb el llegat jueu, fonamentalment immaterial, però decisivament influent i, sobretot, massa temps oblidat en aquesta Girona cristiana que pesa massa i que ho engoleix tot amb el seu art excels i catòlic.

Per acabar-ho d'adobar, la imatge de benvinguda al Museu d'Història dels Jueus prové del brodat de la Creació, obra magna de la Girona medieval, i representa els «iudei» que van

>> Escut de la Inquisició de Girona, 1789. (Foto: KIM PEREVALSKY)

ajudar Helena a trobar la Vera Creu. Al segle XII algú, a Girona, es va inspirar en els jueus del call per representar els «jueus universals» que, a l'altra banda del mar, habitaven la sagrada Jerusalem. Foragitats d'allà, segons antigues cròniques jueves, van arribar a les costes gironines i es van establir a la ciutat. Hi ha un deix de contradicció, en aquesta història, quan cal explicar als visitants que, si volen veure la representació autèntica dels primers jueus gironins, hauran d'entrar a la catedral catòlica i plantar-se davant d'una obra concebuda per mostrar l'esplendor i el triomf del cristianisme.

Oz, Streissand, Steiner i tants d'altres descriuen *allò jueu gironí* des del cor i amb prejudicis de simpatia, amb tesis que són més una reivindicació identitària (laica o religiosa) que no pas raonaments historicistes. George Steiner escriu: «Aquí va viure el gran cabalista Isaac el Cec». Tot i que Isaac el Cec no va viure mai a Girona, sinó a Provença, on va acollir els cabalistes gironins que hi anaven a estudiar, i malgrat que la història jueva de Girona no sigui la «història pròpia» de Barbara Streissand, atès que els seus orígens jueus se situen ben lluny del call gironí. I, en canvi, aquests relats plens de poesia ajuden a entendre la Girona jueva millor que alguns textos històrics.

Espais jueus d'una ciutat cristiana

A finals dels vuitanta comença a Girona la recuperació institucional del patrimoni jueu. Una dècada abans s'havia obert al públic el carreró de Sant Llorenç, clos durant centenars d'anys. El 1979 el bisbe, acompanyat d'escolans i d'autoritats locals, «purificava» amb branques d'hisop xopes d'aigua beneïta l'antic carrer jueu. També llavors desapareixia el mític Isaac el Cec, escenari original del procés de recuperació del call, i començava el Centre Bonastruc ça Porta, un espai que commemora i dignifica el nom profà (i eternament gironí) del rabí Mossé ben Nahman, el «Mestre de Girona» (1194-1270).

El 2000 s'inaugurava un museu ideat per preservar, documentar i explicar l'herència jueva de la ciutat i del país. S'iniciava una nova etapa en la concepció del patrimoni gironí, en què ja pesava força més el costat cultural i històric que no pas l'espiritual. Aquesta nova mirada faria que persones com Steiner, Streissand o Oz volguessin conèixer Girona, posessin la ciutat al capdavant del rànquing de llocs per visitar a Europa, i projectessin, ja abans de venir-hi, la idea que el que hi trobarien era part de la seva pròpia història, finalment dignificada i recuperada de l'oblit.

El llegat jueu de Girona constitueix (de manera paradoxal, com bé

diu Steiner) el nucli central de la ciutat antiga, tan devota i tan cristiana en origen. I és un punt d'inflexió en la projecció d'una ciutat que mostra amb orgull el «marbre blau» amb què es construïren les llars de Déu, els campanars imponents coronats per àngels guaites, o els carrers «cristianitzats» per la força del ritual catòlic.

A tocar del carreró de Sant Llorenç, encara és visible una petita imatge del sant, malmesa i despintada, dins una capelleta de cronologia incerta. És just al tram on el carrer rebia el nom de «Major del Call» el 1391, quan la comunitat jueva va patir un atac sagnant. Era el 10 d'agost, nit de Sant Llorenç. Des d'aquell moment, el barri jueu va ser un espai marginat i marginal: la gran sinagoga va ser tancada i prohibida, i el call va ser reduït i clos amb portes per impedir que la gent jueva s'escampés més enllà dels límits estipulats en les ordenances cristianes.

Els rituals, la sang, i la memòria

Just al peu d'aquest carrer, sovint s'hi pronuncien relats terribles. A vegades, grups de turistes escolten espordits com algú explica que els caps dels jueus rodolaven carreró avall, decapitats pels cristians, que actuaven induïts per l'Església, en un intent d'imposar la fe catòlica. Tot seguit (impossible pensar que és per casualitat), el relat vira per dir que els jueus eren els «Cofidis medievals» i que tots, és clar, eren posseïdors de grans riqueses i factors de tots els préstecs del món.

Les dues coses són mentida històricament parlant, tot i que parteixen d'una gran veritat: la persecució abominable contra la gent jueva, per part dels poders cristians, que va tenir lloc en aquests carrers durant els segles medievals. A causa d'un intent maldestre de crear atractiu turístic amb relats a l'estil de *Joc de trons*, l'espiritualitat i la mística que hi va veure Steiner i la crida identitària que hi va sentir Streissand es fonen i desapareixen. Els carrers es tornen decorats terrorífics, alhora que mediocres, i el call es dibuixa, sota mateix de la catedral, com un lloc d'estranya i incerta memòria.

Actualment, costa d'explicar què signifiquen realment els manaies enfilant Força amunt, en les processons de Setmana Santa. Costa fer entendre,

a qui ve de lluny buscant una identitat jueva basada en un passat brillant, que en temps passats els corpus vestien de sang aquests carrers. I costa conjugar la paraula *patrimoni*, quan elements com l'escut de la Inquisició (1789!) i les imatges dels actes de fe evoquen la destrucció d'una cultura sencera.

Però que el call fou escenari d'una gran esplendor espiritual i que aquí hi va lluir una cultura memorable es percep en els carrerons silenciosos, custodis dels secrets de la càbala, i en els

sons místics que parlen des de l'antiqor, tant com en els silencis que abraçen els espais del barri jueu. Aquest lloc teixeix un fil de relat amable, escrit a les làpides hebrees que recorden noms i vides de qui un dia va caminar per aquests carrers. El Séfer Torà confirma que «la genealogia jueva és feta de text i no pas de sang», i el segell de Mossé ben Nahman, «el Gironí», remet a la cultura esplèndida que, en temps pretèrits, amarava aquesta ciutat tan cristiana.

>> Un carrer del call amb el campanar de la catedral al capdamunt.
(Foto: DANIEL BONAVENTURA)